

Några profiler ur Eskilstuna 350 år - av Björn Lindwall

Reinhold Rademacher

2009 firar Eskilstuna 350 år och man fascinerar av tanken på alla människor som befolkat vår stad under dessa år. Bland alla dem finns några som sticker ut. Några som gjorde insatser för utvecklingen av vår stad, andra som var starka personligheter och återigen andra som bara fanns där. Tillsammans har de alla blivit en viktig del i Eskilstuna historia.

Den profil som kanske är mest känd för dagens eskilstunabo kan nog vara skulpturen Profilen i rondellen vid Nybroplan, som placerades ut 2002. Den passerar av tusentals människor varje dag. Konstverket består av ansikten/profiler föreställande mannen som skapade konstverket Sivert Lindblom.

Här presenteras ett litet axplock av alla de människor som på olika sätt lämnat spår efter sig i Eskilstunas historia. Det var inte lätt att välja bland alla profiler!

Reinhold Rademacher, 1609-1668

Grundaren av Eskilstunas industrier

Under jubileumsåret är det naturligt att börja med Rademacher, som kom 1656 till Eskilstuna för att anlägga ett manufakturverk på uppdrag av kung Karl X Gustav. Han kom tillsammans med smeder och lärlingar från Riga, Lettland som då var en svensk provins, Svenska Livland. Rademacher fick tullfrihet för exporten och ensamrätt i hela riket under tjugo år på tillverkning av ett antal manufakturprodukter, till exempel knivar, filar, synålar och saxar.

Den 25 oktober 1659 utfärdade Karl X Gustav stadsprivilegier för Eskilstuna, eller Carl Gustafs stad som staden nu skulle kallas. Detta datum räknas därför som dagen för Eskilstunas grundläggning. Många av de storslagna planerna fick skrinläggas då Karl X Gustav avled 1660 och av de 120 utlovade stensmedjorna blev det bara 20, som byggdes i trä. Trots detta levde manufakturverket vidare och producerade många olika slags varor. Smedjorna ansågs vara landets främsta leverantör av finsmide.

Rademacher avled 1668 och begravdes i Torshälla kyrka. Hans hustru Maria med barn drev verksamheten vidare till 1731, då manufakturen togs över av grevinnan Anna Woynarowska, men det är en annan historia.

Theofron Munktell

Theofron Munktell 1805-1887

Industriman och föregångsman inom svensk verkstadsindustri.

En annan profil som betytt mycket för Eskilstuna och världen är Theofron Munktell, som var 17 år då han började arbeta på Kungliga Myntverket i Stockholm, där han förbättrade maskinerna, vilket ledde till ökad produktion. På sin fritid utvecklade han landets första tryckpress åt Aftonbladet och Munktell blev en omtalad person.

1832 grundade Munktell en mekanisk verkstad i Eskilstuna som senare blev Munktell Mekanska Verkstad AB (uppgick 1932 i AB Bolinder Munktell) och han ledde företaget fram till 1879. Han fortsatte att följa verksamheten och besökte dagligen företaget ända upp i 80-årsåldern.

Under hans ledning tillverkades en rad viktiga produkter:

- Sveriges första mekaniska vävstol 1835
- Den första svenska slättermaskinen 1840
- Det första svenska lokomotivet "Förstlingen"
- Sveriges första mobila ångmaskin
- Ångverk till de stora industrigrenarnas bruk
- De första inhemska maskinerna för gevärstillverkning i större skala
- Kupolen till observatoriet i Uppsala.

Theofron Munktell månade om sina anställda och var engagerad i utbildningsfrågor. Han startade undervisning i tekniska ämnen på söndagarna för unga arbetare och utbildade ingenjörer. För att motverka superiet anlade han ett ölbryggeri 1863. Alla som lovade sluta med brännvin fick gratis öl på arbetsplatsen.

Munktell vann ett högt anseende såväl inom som utom Sverige och blev bl a Ridare av Vasaorden och Nordstjärnan. Han blev dessutom ledamot av Vetenskapsakademien och hedersledamot av Lantbrukskademin. Idag kan hans staty beskådas utanför Munktellmuseet.

Johanna "Jeanette" Zetterberg 1782-1867

Under 1800-talet levde en kvinna som tillsammans med sin make skapade en enorm förmögenhet och som skänkte pengarna till Eskilstunas innevånare. Johanna Fredrika "Jeanette" Sundin föddes i Eskilstuna 1782, döptes till Johanna men kallade sig själv för Jeanette – det var fint med ett franskt namn.

Hennes första man, Sven Gustav, var handelsman och dog mycket ung. Jeanette tog då över hans specialhandel och drev den vidare, men redan ett år senare gifte hon om sig med Christopher Zetterberg (1775–1852). Han var redan känd som en skicklig

hantverkare och tillsammans med Jeanettes f d makes handelsföretag och Christophers sliperi och smidesföretag blev de oerhört framgångsrika.

Johanna "Jeanette" Zetterberg

Svensk armén beställde sablar och floretter under hela 50 år och ökade parets förmögenhet. De var gifta i 41 år och efter makens död sålde Jeanette sina företag till medarbetaren Johan Svenngren som med dessa företag som grund startade Eskilstuna jernmanufaktur AB på 1860-talet. Jeanette var nu en förmögen dam med många fastigheter och tomter. Hon hade inte fått några egna barn och det var kanske därför hon brydde sig så mycket om barnen i Eskilstuna. Hon utövade nämligen stor välgörenhet speciellt bland barn och fattiga i staden och hon var en välkänd och uppskattad profil.

Jeanette Zetterberg avled 1867 och efterlämnade en efter sin tid mycket stor förmögenhet. I sitt testamente donerade hon en

stor del av sin kvarlätenskap till Eskilstunas stad och dess innevånare. Tack vare henne kunde Rådhusbron byggas och även Klosters kyrka (den stod dock inte klar förrän 1929) samt Lasarettet (f d Konstmuseet).

Gap-Sundin 1845-1915

Ett känt original

Varenda stad i Sverige kan stoltsera med ett eget original och Eskilstuna har Gap-Sundin. Johan Erik Sundin föddes i Värmland och kom till Eskilstuna för att lära sig till smed. Han blev känd som en duktig kättingsmed. Han tillverkade konst – eller trollkedjan som har blivit en populär present och souvenir. Hur kan länkringen flytta sig? Många blir förundrade. Han kunde utmana folk om hur kedjan fungerade och vann då oftast både mat och dryck.

Sundin som kallades för Gap-Sundin var mycket slagfärdig och hans ordväxling med

ordningsmakten väckte alltid stor munterhet. Han var också känd för sitt starka begär efter sprit och detta ledde till förvecklingar med polisen... Det finns många historier om Gap-Sundin - både sanna och osanna. Sant är det att han fått en gata i Eskilstuna uppkallad efter sig!

Adolf Törneros 1794-1839

En av de stora brevskrivarna i svensk litteratur

Under 1800-talet kom en betydande författare från Eskilstuna, som idag är tämligen okänd och oläst. Törneros naturskildringar är faktiskt värda att läsa och kan ge mycket till oss stressade nutidsmänniskor.

Adolf föddes 1794 i det lilla huset vid Fors kyrka. Fadern Per Törneros var postmästare och organist i Eskilstuna. Då Adolf var 13 år avled hans far och han måste då ta arbete som informator för att bidra till hemmet. 1812 skrev han in sig vid Uppsala

Adolf Törneros

universitet där han fick en framgångsrik akademisk karriär. Han blev docent i latin 1818, 1832 professor i latin samt lärare vid Uppsala lyceum. Han spelade piano och var en virtuos i kammarsång. Det bidrog också till att göra honom eftersökt. Dessemellan levde han ett förlängt studentliv i tre rum överfyllda av böcker. Han var god vän med Atterbom, Erik Gustaf Geijer m fl.

Törneros blev mest känd som en av de stora brevskrivarna i svensk litteratur och hans känslofyllda och egocentriska personlighet märks tydligt i alla de brev han skrev till sina vänner i Mellansverige. Han beskrev bilder ur verkligheten och naturupplevelser. Han beskriver vad han ser, upplever och vad han känner på ett mycket stilistiskt sätt. Törneros återvände ofta till Eskilstuna där hans mor bodde kvar, och barndomsminnen förekommer ofta i hans brev.

Johannes Anton Selander 1887–1964

Han vågade när andra var tysta

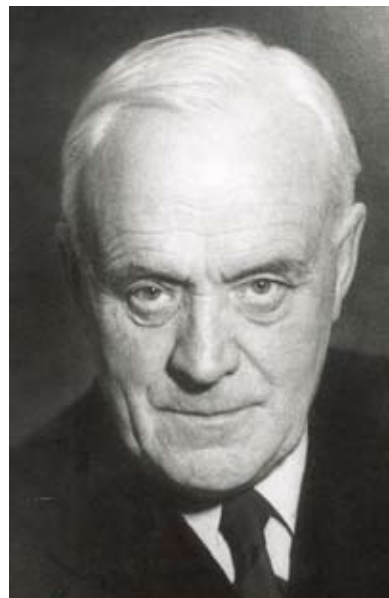
Sist men inte minst en mycket modig man från 1900-talets Eskilstuna. Selander var mest känd för sin nazist-fientliga hållning som chefredaktör för Eskilstuna-Kuriren under andra världskriget. Vid en tysk ockupation av Sverige fanns Selander på tredje plats, efter Torgny Segerstedt och Ture Nerman, enligt Gestapos lista på vilka som skulle oskadliggöras.

Selander föddes i Jämtland 1887 och 1920 tillträdde han posten som chefredaktör för Eskilstuna-Kuriren, ett uppdrag han behöll till året före sin död. Under andra världskriget vägrade Selander att godta de inskränkningar i pressfriheten som samlingsregeringen införde, och fortsatte öppet kritisera såväl Nazityskland som Sovjetunionen.

År 1939 åtalades han för "försmädliga, förgripliga eller till osämja med främmande makt syftande omdömen".

Selander fortsatte sin uttalade kritik av framför allt Nazityskland kriget igenom, liksom sitt försvar av det fria ordet och sitt stöd till de ockuperade grannländerna Norge och Danmark. Detta ledde till att Eskilstuna-kurirens upplaga togs i beslag av statsmakterna vid tre tillfällen.

Selanders insatser under kriget har lite oförtjänt kommit i skuggan av Torgny Segerstedt i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. En annan rakryggad och modig publicist var författaren Vilhelm Moberg och Selander var också den ende i landet som vågade publicera Vilhelm Mobergs starka kritik mot statsmakternas censur. Efter kriget fick Selander ta emot förtjänstmedaljer från Norge, Danmark och Storbritannien. Den 14 november 2005 hedrades J A Selander med att den tidigare Teatergatan i Eskilstuna bytte namn till J A Selanders gata. En staty föreställande honom med pennan i högsta hugg invigdes vid en högtidlig ceremoni (konstnär Richard Brixel).

Johannes Anton Selander

Källor

Material har inhämtats från stadsbibliotekets
Sörmlandsrum, stadsarkivet och museerna.

